

Posudek disertační práce mgr. Tomáše Kobese

„Kritický pohled na činnost nevládních organizací v rámci regionálního rozvoje. Příspěvek k problematice kulturní změny a procesům akulturace“.

Obsah posuzované disertační práce odpovídá názvu jen částečně, neboť ten neuvádí regionální zaměření - Slovenskou republiku. Oborově spadá studie do oblasti rozvojové antropologie (*development anthropology*); svými argumenty navazuje autor na výzvu některých antropologů ke kritickému přehodnocení povahy a role nevládních organizací. V návaznosti na tradici kritických studií vychází z tvrzení (William Fisher 2007), že tyto organizace, v rozporu s deklarovaným cílem - prohlubovat občanskou společnost lidovou participací a přispívat tak k transformaci a decentralizaci mocenských vztahů v místních komunitách - využívají a posilují již existující mocenská uskupení. Tento nesoulad mezi původními záměry (aspirace na změnu) a tím, jak lidé, na které se jejich úsilí zaměřuje, činnost nevládních organizací vnímají a jak přidělené zdroje využívají, se autor snaží postihnout na příkladě rozvojových aktivit v jedné obci na východním Slovensku v prvních letech 21. století.

Toto regionální a dobové zaměření otvírá, mimo samotné problematiky nevládních organizací a rozvojové pomoci obecně, další související témata, která autor ve svém textu rozvíjí – problematiku regionálního rozvoje a otázku romské exkluze na Slovensku.

Souběžně a neméně naléhavě usiluje autor o hledání vhodné sociální teorie, která by mu poskytla „deskriptivní a analytický aparát pro uchopení dynamiky zavedených diskursivních systémů“ (v překladu: prostředky k popisu a rozboru proměnlivosti stávající terminologie). Vzhledem k tomu, že cílem veškerého rozvojového úsilí je aspirace na změnu, tvoří podrobný přehled antropologických modelů sociální a kulturní změny v druhé části práce logické východisko k další diskusi. Autor zde poukazuje na jejich nedostatečnost pro sledování regionálního rozvoje; pro konceptuální uchopení změny proto volí jako účinnější metodu „kritickou diskursivní analýzu“ britského sociolingvisty Normana Fairclougha. V této volbě vidím výrazně inovační rys posuzované práce.

Obecné úvahy o rozličných výkladech zaostalosti podle dobových paradigmat rozvoje zakotvuje v poznacích tzv. post-rozvojové (*post-development*) antropologie reprezentované především publikacemi Jamese Fergusona, Artura Escobara, Ralpha Grilla a průkopnickým sborníkem vydaným Wolfgangem Sachsem. Příznačným rysem dekonstruktivistického přístupu této školy je důraz na roli jazyka a diskursu.

V třetí, závěrečné a podle mne obsahově nejzdařilejší části práce, se autor navrácí k problematice rozvoje a zaostalosti v souvislosti s různými dobovými konceptualizacemi a řešeními „cikánské otázky“ v bývalém Československu a současném Slovensku.

Zde se konečně dostává (prostřednictvím Faircloughova modelu) k interpretaci projektových dokumentů a terénních dat získaných formou rozhovorů během několika pobytů (v rozmezí let 2003 – 2004) v místech realizace rozvojového projektu. Ačkoliv Fairclough uplatňuje diskursivní analýzu především při interpretaci textů, autor tuto metodu nápaditě využívá jako explanačního rámce k odkrytí pozic a rolí jednajících jednotlivců a zájmových skupin v konkrétním sociálním prostředí.

Hodnocení práce

Tématy z okruhu rozvojové antropologie, občanské společnosti a regionálního rozvoje v souvislosti s působením nevládních organizací a romskou otázkou se již zabývala řada českých publikací. Předložená práce je výjimečná tím, že si autor zvolil k prozkoumání vysoce teoretickou a komplikovanou podobu soudobých post-strukturálních přístupů tzv. post-rozvojové školy vyznačující se důrazem na roli jazyka v konstrukci sociální reality.

V intencích této školy soustřeďuje svůj výklad na původ a transformaci pojmů vztahujících se k rozvoji obecně (změna, rozvoj, zaostalost) a k regionálnímu kontextu rozvoje na Slovensku specificky (cikánská/romská otázka). Práce je převážně teoreticky zaměřená, autor se však nespokojuje s kritickou reflexí teorií; Faircloughovu metodu uplatňuje i při analýze mocenských vztahů různých aktérů v konkrétním rozvojovém projektu.

Přínosem práce je zevrubný přehled a důkladná analýza paradigmatických proměn a epistemologických posunů v oblasti antropologie rozvoje; taktéž podrobný popis geneze cikánské otázky a její proměny v romskou problematiku.

Invence a náročnost této studie však nespočívá v probírání vývojové a romské problematiky, tématu již mnohokrát z různých perspektiv zpracovaném, nýbrž v aplikaci Faircloughova modelu nejen při interpretaci studovaných dokumentů, ale i sociálního jednání.

Ze zpracování je zřejmé, že autor se s přehledem orientuje v domácí i zahraniční literatuře k daným tématům; předkládané teorie dobře ovládá, navazuje s nimi dialog a náležitě je analyzuje, avšak o srozumitelnost výkladu a o dialog se čtenářem usiluje jen minimálně. Výklad je poměrně zdařilý tam, kde autor uplatňuje postuláty teoretické literatury na vlastní poznatky z terénu, včetně grafického znázornění Faircloughova konceptu (s. 57 a 114), a částečně také v kapitole Cikánská otázka, kde čerpá z českých zdrojů.

Celkově je však text pro čtenáře nesmírně náročný.

Kvalitu práce výrazně snižuje stylistická a jazyková nevyrovnanost a neochota jisté termíny náležitě vysvětlit (např. diskursivní formace). Autor se uchyluje k rozsáhlým, krkolomným, občas chybně stavěným souvětím za použití anglicismů, přemíry po sobě řazených cizích slov převzatých z žargonu rozvojových studií, a kvalitu textu tak značně znehodnocuje (srozumitelnosti by jistě přispěla pojmová úspornost).

Vzhledem k tomu, že veškerým probíraným tématům připisuje hodnotu diskursu, je politováníhodné, že pro slovní objasnění právě tohoto klíčového pojmu (ať už v pojetí Foucaulta nebo Fairclougha str. 52 - 60) neuplatnil větší didaktické úsilí. Stejnou nesrozumitelností trpí výklad Lévi-Straussova strukturalistického pojetí (str.46) a bohužel také části příložené Teze a celý Závěr disertace (str. 113 – 136). Oproti grafickým znázorněním Faircloughova modelu, která jsou stejně jako jejich krátký slovní doprovod na str. 56 a 114, zcela srozumitelná.

Dále v práci postrádám jakýkoliv náznak metodologické sebereflexe vztahující se k terénnímu výzkumu.

Text zjevně nebyl podroben důkladné jazykové korektuře; uvádím jen některé jazykové, stylistické a formální nedostatky:

Stylistika

Výroky vyžadující vysvětlení

Str. 47 „Na kulturu a společnost lze pohlížet jako na pojmy, prostřednictvím kterých interpretujeme sociální realitu, kde antropologové mají poslední slovo“.

Str. 46 „Avšak navzdory implicitní sociální dynamice chybou tak je koncept strukturální, ale především významové stability mýtu, která silně připomíná přiznání státnosti a původnosti lidovým písním a pohádkám při hledání Volkgeist v případě středověké folkloristiky.“

Str. 52: „Těmito **konstruktivními dopady** však není nikterak zaručena homogenita a integrita sociální praxe. Naopak. Omezuje se pouze na **deskripci mechanismu konstrukce sociální reality**, obdobně jak to dělá...“.

Str. 56: „...změna, která se vždy musí opřít o alternující a **strukturálně** vázané ideologické schéma“

Str. 23 Poprvé v textu užívaný termíny „**diskursivní formace**“, „pravidla **diskursivních formací**“ (později opakované v dalších částech textu, včetně Závěru) není nikde vysvětlen. Vzhledem k tomu, že se zabýváte i diskursivní oblastí, diskursivním polem a diskursivní praxí, je třeba tato sousloví jasně rozlišit.

Další obsáhlá souvětí zamezující plynulé četbě a ztěžující pochopení

Neměla bych námitky proti (přírodní krásy popisujícím) rozsáhlým souvětím v poetické próze Viléma Mrštíka „Pohádka máje“, ale ve výkladovém textu takto komplikovaná souvětí působí přepjatě (a vzbuzují dojem „povznesené nudy“ jak tento styl psaní komentoval prof. Petrušek v posudku jedné disertační práce na katedře sociologie FSV).

Str.:9,16, 2x 21, 27, 28, 33 a

Str. 45: „Navzdory trefné kritice Malinowského, kdy pasivitu a jednoduchost, kterou připisuje Malinowski africkým kulturám v již citované Dynamics of Cultural Change, Lévi-Strauss spatřuje spíše jako výsledek působení rozvoje resp. kolonialismu, a uchyluje se k vysvětlení důvodů kulturní rezistence vůči rozvoji prostřednictvím degeneracionistického důrazu na vůli po jednotě, respektu vůči přírodě a odmítání dějin“. Taktéž na téže straně:

„Popis této transformace pracuje se základní premisou, že struktura má povahu systému skládajícího se z prvků, kde jakákoliv změna jednoho z nich způsobí změnu všech ostatních, respektive, že takto konstituovaný systém svou strukturou vytváří jakýsi „matrix“, který umožňuje v případě navýšení tohoto prvku podle logiky konstituovaného systému“.

Str. 55: „Soustředit pozornost na diskusi o ideologických ambivalencích znamená zaměřit se na sociální konflikt, který může mít potenciál k odhalení širších mocenských aspektů, jež vznikají na pozadí institucionálních, respektive interdiskursivních vztahů, či jednoduše na pozadí vztahů mezi jednotlivci nebo určitými zájmovými skupinami“. Taktéž na téže straně:

„Zároveň umožňuje postihnout nerovnoměrnou distribuci nových ideačních respektive ideologických schémat napříč konstituovanými diskursivními formacemi, podílejících se na redefinici diskursivních pravidel v rámci specifického kulturního kontextu“ a další věta na téže stránce.

Str. 69: „V tomto směru je potřeba popsat transformaci těchto ideologických schémat a postihnout významové diskontinuity, vázané na strukturální a významové předpoklady obsažené v tzv. cikánské otázce, které lze považovat ve vztahu k Romům jako objektu regionální (sic!) rozvoje v rámci romské problematiky za konstitutivní“.

Str. 93: „Zároveň jim přisuzuje autonomii, která je, domnívám se, činěna ad hoc na základě zmíněného interdiskursivně naturalizovaného významového potenciálu Cikán/Rom, a která s sebou nese předpoklad odlišné (pomalejší) sociální dynamiky ukotvené v evolučních schématech, přehlížející alternativní pojmová vymezení, která by umožnila uchopit romskou problematiku jako interakční problém, kde konstituované vztahy kontroly a dominance,

referující k určitým ideologickým schématům, nejenže konceptualizují objekt svého zájmu, jak bylo námětem této části, ale podílejí se i na jejich druhořadém postavení“.

Str. 110: „Z hlediska projektem zamýšleného komunitního fondu projektu „Udržitelný rozvoj komunit“, který měl být především garantem trvalé udržitelnosti projektu a stát se v budoucnu jedním z hlavních nástrojů rozvoje projektem konstruovaného regionu, spadajícího pod správu dvou příslušných samosprávných krajů, se tak realizací projektu a zapojováním dalších participujících obcí konstitoval mezistupeň mezi oficiálně uznávanými regionálními subjekty, též z hlediska sociální exkluze resp. romské problematiky není bezvýznamné“.

Str. 131: „Právě tato dimenze na úrovni regionálního rozvoje ve zdůraznění znalostního a vědomostního know-how, která by umožnila segregovaným Romům být kompetentní na proměňujícím se slovenském trhu práce, dosud zcela chybí a z hlediska budoucnosti je ve srovnání s ostatním obyvatelstvem Slovenska výrazně znevýhodňuje“.

Str. 133: „V těchto konceptech je kritizováno především evolucionizující schéma, idealistický a materialistický determinismus, které ve svém důsledku klasifikují společnosti a kulturní diverzitu v základních dichotomiích tradiční vs. moderní, zaostalý vs. pokročilý, vnucující veřejnosti představu o odlišných dynamikách existujících systémů, které jedny odsuzují k životu v moderně, charakteristické svou pokrokovostí nebo zkažeností, a druhé k životu ve své přirozenosti nebo svázané v poutech předsudků a tradic“.

Str. 135: „Tato Stratégia není výsledkem nějaké celospolečenské diskuse o tom, jak řešit na úrovni státu a lokálních samospráv romskou problematiku na Slovensku, ale je výsledkem tlaku mezinárodních institucí OSN, Světové banky a EU, kterou mj. Slovensko dávalo signál evropským zemím o své demokratičnosti, ale která absentuje Faircloughův aspekt, že by byla výsledkem nějakého ideologicky ukotveného konceptuálního sporu. Naopak, v tomto směru je z perspektivy ideologického sporu téměř sterilní a projevuje se to právě v případě sledovaného rozvojového projektu, který dokonale na úrovni regionálního rozvoje koreloval s oním slovenským dvojakým postavením k Romům, kdy na jedné straně je Romům přiznán statut národnostní menšiny, na straně druhé se zdráhá navrhnout rozvojový projekt, který by byl explicitně směřován na prolomení segregace Romů“.

Anglicismy, neologismy

str. 14 „rozvinuté sítě ... **fundrisingu**“, str. 106 „zřízení **postu**“, str. 13, 84, 133 „zahraničních **donorů**“, str. 53 institucionální **background**“, str. 62 a dále v textu „specifické **world view**“ (pokud vůbec *world view* a ne „pohled na svět“ nebo „světový názor“, tak snad specifický; 52 a 59: „konstruktivních **dopadů**“, „sociální **dopady**“, 58: „jaký **dopad** mohou mít diskursy“ a „koncept změny v **termínech** moci“, str. 49 post-**development** škola 129: „NNO... **zafinancovalo** variantu“, „**projektový** důraz“, „**nadefinovat**“ 130: „význam... **variuuje**“ (jde o překlep?) , truismus: „řečeno v **termínech konceptuálního řešení**“

I když v textu jsou užívané zkratky (str.: 97: OSN-UNDP, 119: VPP, 128:OSF, HDI), s výjimkou „VPP“, vysvětleny, postrádám přílohu s jejich seznamem.

Gramatické prohřešky a chybná syntax:

Str. 25: „hegemonické **world view**“ (viz níže)

Str. 31 „zda je vázán na **hybný činitel** nebo určitou zákonitost“

Str. 32: „jako v případě Linneauho taxonomizačního systému“.. „výsledkem bylo Linneauho taxonomizační schéma“

Str. 19 a 36: nedůsledné přechylování a skloňování ženských příjmení „ve vztahu k činnosti Mary Douglas... z Douglasové perspektivy lze rozumět“; „polemiku s Lucy Mair“...

Předpokladem Mairové“

Str. 47: Neupřesněný (nejasný?) název kapitoly „**Konceptuální řešení**“ (=conceptual solution?) čeho?

Str.48: „...Barth se **zasazuje** v případné rekonceptualizaci pojmu kultura **zdůraznit** referenční dimenzi významu a **zohlednit** fakt, v němž kultura, přestože je distribuovaná a distribuující, není všemi sociálními aktéry daného kulturního kontextu sdílena stejně“.

Str. 54: „ideologie aspiruje na dosažení **společného smyslu** sdílených pojmů“ „Důraz na **společný smysl** sdílených pojmů“ . Jde zřejmě o nesprávný překlad anglického *commonsens*, *commonsensical*; namísto „společného smyslu“ snad vhodnější ekvivalent je „zjevného (zřejmého?) významu“ sdílených pojmů respektive „Důraz na zřejmý (zjevný) význam sdílených pojmů“?

Str. 56, 127, ... : „viz.“ je rozkazovací způsob slovesa vidět, nikoliv zkratka!

Str. 57: „**Text** zde ve Faircloughově perspektivě **vystupuje** behaviorální projev“

Str. 62: „Ferguson spatřuje v rozvoji centrální **organizační pojem**“ – existují i pojmy neorganizační?

Str. 64 „infentalizace“ nebo infantilizace?

Str. 71 „ab Hortis formuloval své **ptaní po** Cikánech..“

Str. 91 „absence hranic mezi **soukromým a privátním** (způsobená jako důsledek chudoby)“ – jde o překlep nebo skutečně rozlišujete mezi soukromým a privátním? (v tom případě je třeba vysvětlit v čem tento rozdíl spočívá).

84: „oproti **vlastním důvodům záměru**“ – jde o překlep nebo „vlastnímu záměru“?

Str. 75: „...ministerstvo vnitra zdůrazňovalo **princip** rovnosti před zákonem a **jakékoliv snahy o diskriminaci**“ nebo „zamezení jakýchkoliv snah o diskriminaci“?

Str. 128 „Nejenže se tomuto programu podařilo v mezích, **které** se účastnily projektu...“

Str. 131 „Právě tyto aspekty **na** zdůrazňování a **protěžování** neformálních vztahů **navzdory** formálním jsou ...“; „rozvojový projekt v souvislosti s **budování** kapacit“

Překlepy

str.: 8, 18, 46, 57, 126, 131, 138, 139.

Formální nedostatky

Co se týče celkové struktury, považuji členění třetí části textu (str. 61 – 136) za nepřehledné. Navíc, u každé z kapitol práce postrádám shrnutí na konci, což je standardní postup při tvorbě odborné monografie.

Bibliografický seznam: u několikanásobně vydaných publikací měl být v závorce uveden datum původního vydání (abHortis, Weber, Marx, Lévi-Strauss ...). Na str. 89 chybí odkaz ke zmíněné „Konopáskově teoretické bázi“ a Konopáskova publikace není uvedena ani v Seznamu použité literatury.

Graficky neuspořádaně působí

- nastavení levého okraje činí uspořádání bibliografického seznamu nepřehledným – příjemní autorů měla být jasně zdůrazněna

-neuplatnění odlišného typu písma (kurzivy) při užívání nečeských výrazů

-nesystematické užití proloženého písma

Předpokládám, že úkolem aspiranta na doktorský titul je nejen nabídnout neotřelý úhel pohledu na konkrétní problematiku, ale též prokázat schopnost svá teoretická východiska i specifické znalosti tlumočit v textu na takové rovině obecnosti, aby byly srozumitelné i čtenáři s odlišnou antropologickou specializací. Domnívám se, že toto se Tomáši Kobesovi odpovídajícím způsobem prokázat nepodařilo. Což považuji spolu s četnými jazykovými, stylistickými a formálními nedostatky za důvod nedoporučit práci k obhajobě.

Jitka Kotalová 13. čerence 2007

Jitka Kotalová, Ph.D
Katedra kulturní a sociální antropologie
Fakulta filozofická
Západočeská univerzita
Plzeň